

15. Шумакова Н.Б. Условия развития активности субъекта в постановке вопросов / Н.Б. Шумакова // Общение и диалог в практике обучения, воспитания и психологической консультации : сб. науч. трудов. – М. : Изд. АПН СССР, 1987. – С. 70–75.

КУРІННА А.Ф.

ВИХОВАННЯ СЛОВОМ: СЛОВОЦЕНТРИЧНИЙ АСПЕКТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Процес гуманізації освіти висуває нові вимоги до особистості педагога, стилю його спілкування з усіма суб'єктами освітнього процесу: учнями, їхніми батьками, колегами й керівниками. Серед усіх проблем, пов'язаних з модернізацією системи освіти в Україні, найбільш складною виявилася перебудова позиції педагога від авторитарної, характерної для традиційної педагогіки тоталітарного суспільства, до позиції педагога-гуманіста, здатного сприймати світ дитинства як самоцінність, виявляти емпатію, повагу до вихованців, визнавати їхнє право на власну думку, самостійність суджень, право на помилку.

Педагогічна діяльність являє собою поле для розвитку й реалізації духовного потенціалу вчителя. Про це свідчать теоретичні розробки щодо сутності духовності і духовного розвитку особистості (І. Зязюн, Д. Леонтєв, О. Омельченко, В. Москалець, Е. Помиткін, Г. Шевченко та ін.), зв'язку життєтворчості з духовним потенціалом особистості (І. Бех, І. Єрмаков, Г. Несен, Г. Сагач, Л. Сохань, Т. Титаренко та ін.); суб'єктності особистості як основи її духовності (Б. Ананьєв, Л. Виготський, З. Карпенко, О. Киричук, Г. Костюк, С. Рубінштейн та ін.), духовного потенціалу (О. Олексюк, В. Вербець, О. Горожанкіна та ін.); потенціалу індивідуального буття людини (І. Маноха); потенціалу професійного саморозвитку (Р. Цокур); концептуальні положення про закономірності розвитку особистості, її творчу активність (Л. Божович, Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, Л. Занков, А. Леонтєв, Д. Ельконін та ін.); духовної культури вчителя (В. Подрезов, С. Черніков та ін.).

На сучасному етапі розбудови демократичної Української Держави активізується інтерес до фундаментальних гуманітарних наук, спрямованих на формування творчої, гармонійної особистості з гуманітарним мисленням “людини культури” (за визначенням В. Біблера), яка відмовляється від присвоєння готових істин, може ефективно володіти думкою, переконливим словом, етичним риторичним вчинком, є людиною вільною та самовизначальною. Бачити, чути, відчувати і найголовніше переконувати інших на лінгвістичному, паралінгвістичному, кінетичному, психологічному рівнях спілкування в правоті своїх відчуттів – завдання педагога-фасилітатора, який толерантно виховує словом “людину культури” з розвинутим гуманітарним мисленням, характерними рисами якого є поліфонічність; рефлексійність (результат дослідної роботи перетворюється на самостійний текст, який не зні-

мається подальшим розвитком знання); історичність (оскільки історичний предмет та метод дослідження); зверненість на самого суб'єкта та його самопізнання (об'єкт ніби виступає як розмовне буття, стосовно якого ставиться завдання слухати і розуміти його мову).

Досягненням методичної науки сьогодення можна вважати посилення комунікативної спрямованості педагогічної взаємодії та лінгвістичної освіти (А. Багмут, В. Беломорець, Є. Бикова, А. Богуш, М. Вашуленко, І. Гудзик, Л. Давидюк, В. Іваненко, А. Капська, В. Корсаков, К. Крутій, Т. Ладиженська, В. Мельничайко, Г. Михайловська, Є. Пасов, М. Пентилюк, Т. Потоцька, Г. Сагач, Е. Тарасов, О. Хорошковська, Г. Шелехова та ін.).

Виявлений сьогоденням дефіцит лінгвістично-комунікативної компетентності в основному виді діяльності педагога – спілкуванні, розуміння педагогічного процесу як завжди комунікативної взаємодії між дорослим і дитиною, вихователем і вихованцем, учителем і учнем, загострили інтерес до психолінгвістичного та психолого-педагогічного феномену слова та зумовили актуальність обраної теми.

Формування цілісної особистості школяра передбачає цілісність освіти та виховання. Професійна ж діяльність для педагога – це виховання словом, в основі якого лежить вирішення професійних життєвих завдань, пов'язаних з формуванням у молодого покоління розуміння про світ. Останнім часом форми комунікативної діяльності педагогів суттєво змінюються, оскільки освітні установи стають далеко не єдиним джерелом отримання підростаючим поколінням інформації. Рівень поінформованості дітей значно підвищується завдяки засобам масової інформації і комунікації. Сучасна молодь, на відміну від дорослих, більш органічно вписується в новий комунікативний простір. Тому своєчасне звернення до словоцентричного аспекту педагогічної взаємодії в контексті інтегрованих гуманітарних дисципліни, покликаних комунікативно виправдано використовувати мову в найбільш типових життєвих ситуаціях, допомагає вирішувати найтипівіші комунікативні завдання в межах навчальної, трудової, побутової, культурної, громадської сфер спілкування, не тільки учнів, а й викладачів.

Мета статті – розглянути шляхи формування словоцентричного підходу до педагогічної взаємодії.

Робота з формування цілісного, словоцентричного ставлення до комунікативної діяльності педагога потребує перепідготовки вчителів, які часто ще працюють без усвідомлення змін, що відбуваються сьогодні в методиці викладання не тільки рідної мови, а й усіх дисциплін шкільної освіти. Не можна применшувати ролі вчителя у процесі розвитку особистості школяра, вихованця: саме вчитель має бути взірцем для учнів у всьому, а передусім, зразком для наслідування має бути його мовлення – точне, правильне, доречне, комунікативно виправдане, позбавлене помилок і неточностей тощо.

Вивчення освітніх потреб слухачів системи підвищення кваліфікації свідчить про те, що педагоги відчувають дефіцит психологічних знань, важко переходять від монологічної, фронтальної форми організації навчальних занять до діалогових й полілогічних форм, зазнають труднощів в оволодінні інтерактивними методами організації навчальної діяльності. Значна частина труднощів, з якими стикаються сучасні вчителі, пов'язана з труднощами в спілкуванні: невміння налагодити контакт з вихованцями, нерозуміння їх психологічної позиції, недостатня гнучкість в спонтанних мовленнєвих ситуаціях, труднощі в управлінні своїм власним психічним станом.

Якщо говорити про слово як основну дидактичну одиницю педагогічного спілкування, то слід зазначити його значущість не тільки для викладачів-словесників, які повинні бездоганно володіти словом, а й для інших категорій працівників освіти.

В.О. Сухомлинський, засновник полікомпонентної школи, у своїх працях (“Слово рідної мови”, “Джерело невмирущої криниці”, “Рідне слово”, “Слово про слово”, “На трьох китах”) відповідав на актуальні питання: як навчити дитину серцем відчувати слово; передавати найтонші відтінки людської думки і переживання; сприймати, розуміти слово і вдало використовувати його в усному й писемному мовленні. Вчений вважав, що успіх роботи над словом залежить від соціально-культурного предметно-розвивального середовища, у якому розрізняється культурно-пізнавальне, художньо-естетичне, культурно-комунікативне, культурно-екологічне, культурно-трудова, культурно-рефлексійне середовище.

Культурологічний підхід педагога до організації навчально-виховної роботи з учнями загальноосвітньої школи підіймав випускників Павлишівської школи на сходинку високої людської культури. Із живої думки і слова “почалося становлення людини: думка, втілена в слово, підняла нас над природою, над усіма речами і явищами, над епохами і століттями. Слово ввібрало в себе найтонші порухи наших почуттів; у ньому закарбувалася душа, звичаї, традиції, радості і болі народу – всі його духовні цінності, творені століттями” [4, с. 301].

Оволодіння культурою слова, за словами В.О. Сухомлинського, є неодмінною передумовою успішного навчання і розумового розвитку дитини. Слово й думка нерозривно пов'язані. Коли учень учиться висловлювати думку, він обов'язково вдосконалює і мислення. Вираження думки словом дає змогу заглиблюватись у суть пізнаваного, поширювати свій комунікативний простір, який змінюється з часом.

Як вказує І. Колеснікова в посібнику “Комунікативна діяльність педагога”, сфера комунікації педагога сучасної освіти знаходить абсолютно новий вимір, нові напрями комунікативної діяльності педагога-фасилітатора. Формуванню нової змістовної лінії комунікативної діяльності педагога-фасилітатора

сприяють: збільшення інтенсивності і щільності інформаційних потоків, у які занурені учасники освітніх процесів; збільшення кількості учасників комунікації в освітньому просторі та розвиток соціального партнерства; поява в людей нових комунікативних потреб й інтересів; розвиток нових форм і каналів трансляції освітньої інформації; необхідність у нових умовах підвищення ступеню інформативності й адресності педагогічної взаємодії [2, с. 6].

Формуванню комунікативної компетенції високоорганізованої особистості з громадянською самосвідомістю на сьогодні присвячено величезну кількість досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців-лінгвістів, психолінгвістів і методистів (М. Баранова, М. Вашуленко, Л. Виготського, П. Гальперіна, Б. Головіна, Л. Граудіної, І. Гудзик, А. Леонтьєва, І. Лернера, Г. Люблинської, М. Львова, Г. Михайловської, С. Рубінштейна, Є. Пасова, Н. Пашківської, М. Пентиліук, О. Хорошківської та ін.).

Методика зараз активно зайнята пошуком відповіді на питання про те, що є “вільно володіти мовою” і які шляхи досягнення цього. Робота над словом, словосполученням, реченням, зв’язним текстом (текстова діяльність), публічним виступом стає засобом лінгвістичного, мовного і комунікативного розвитку особистості. Саме мовна особистість (людина здатна на мовленнєву дію) стає об’єктом розгляду різних галузей антропоцентричного мовознавства: прагмалінгвістики, соціолінгвістики, онтолінгвістики, етнолінгвістики тощо.

К. Седов і І. Горелов у навчальному посібнику “Основи психолінгвістики”, визначаючи об’єкт і предмет цієї досить-таки молодого науки, пишуть: “Предмет психолінгвістики – комунікативна компетентність людини, яка розглядається в індивідуально-психологічному аспекті” [1, с. 7]. Говорячи про породження промови в різних комунікативних ситуаціях, вчені помічають, що різні ситуації спілкування, різні стилі та жанри мовлення передбачають використання різноманітних способів розгортання думки в слово; мета та завдання комунікації вимагають зміни стратегії мовленнєвої поведінки, мовленнєвої діяльності. У повній моделі породження вислову К. Седов і І. Горелов виокремлюють вісім стадій:

1. Мотив акту мовленнєвої діяльності.
2. Комунікативний намір (конкретизація жанру: вітання, комплімент, бесіда, балачки, публічний виступ тощо).
3. Задум (семантична “картина” вислову).
4. Перекодування (переклад на конкретну національну мову: слова з їх значенням).
5. Розгортання ядерного змісту (теми).
6. Синтаксична схема (внутрішні слова стають прообразами зовнішніх слів, знаходять своє місце в синтаксичній схемі).
7. Граматичне структурування та добір конкретної лексики.
8. Поскладова моторна програма, артикуляція [1].

К. Сєдов у статті “Становлення комунікативної унікальності людини” підкреслює значущість слова в породженні та декодуванні дискурсу, згортанні та розгортанні задуму. Саме слово є провідною одиницею на всіх рівнях комунікативного портрету особистості: рівень природних передумов, рівень формування комунікативних рис характеру, рівень сформованості мовленнєвого мислення, рівень жанрово-рольової компетенції, рівень культурно-мовленнєвої компетенції [3].

Словоцентричний підхід до переорієнтації накопиченого досвіду мовленнєво-мисленнєвої діяльності викладача передбачає появу спецкурсу, який цілеспрямовано спирається на особистий педагогічний мовленнєвий досвід слухачів; аналізує мовленнєво-мисленнєві ситуації на рівні слова, які виникають у педагогічному колективі, спецкурс “Виховання словом: словоцентричний аспект педагогічної взаємодії”.

Пропонований спецкурс, розрахований на 16 навчальних годин, може бути включений у програму курсової підготовки керівників освіти, фахівців у галузі виховання й додаткової освіти дітей, вчителів-предметників, методистів як самостійний модуль поза залежністю від тематичної спрямованості цієї курсової підготовки. Запропоновані види практичних завдань передбачають самоаналіз слухачами курсів чи членами педагогічного колективу процесу власної комунікативної діяльності засобами словоцентризму. Підсумкове заняття може бути проведено як узагальнюючий семінар, дискусійний клуб, залік у формі самоаналізу своїх досягнень за підсумками вивчення курсу.

Інший варіант – використання програми спецкурсу як основи організації методичної роботи з розвитку комунікативної культури вчителів. У цьому випадку змістом методичної роботи стає постійно діючий семінар, розрахований на один рік (16 годин передбачають щомісячні семінари з виконанням практичних самостійних завдань за темою кожного семінару).

Програму спецкурсу варто сприймати як зразкову. Залежно від варіанта використання програми або з урахуванням реальних потреб категорії слухачів системи підвищення кваліфікації або конкретної освітньої установи окремі теми можуть бути дані оглядово або зовсім виключені, іншим приділена більша увага й відведена інша, ніж запропонована в навчально-тематичному плані, кількість годин.

Мета спецкурсу – підвищення комунікативної грамотності викладача на підставі словоцентризму.

Спецкурс акумулює найважливіші здобутки комплексу гуманітарних наук (теорія комунікації, лінгвістика, психологія, педагогіка, філософія, логіка, еристика, літературознавство, естетика, етика тощо), які в діалектичній єдності зорієнтовані на формування та розвиток мисленнєвої, мовленнєвої, комунікативної культури, удосконалення й оптимізацію ефективного мовленнєвого спілкування.

Основні завдання спецкурсу: підвищення психолінгвістичної компетентності педагогів; стимулювання потреби в саморозвитку лексико-комунікативного потенціалу особистості; надання практичної допомоги в подоланні труднощів спілкування з учнями, батьками, колегами й керівниками на рівні слововживання та словотворчості.

Програма спецкурсу “Виховання словом: словоцентричний аспект педагогічної взаємодії”

1. Основи мовленнєвої комунікації. Психолінгвістичні аспекти словоцентричної комунікації.

Розвиток сучасного комунікативного простору. Історичний досвід навчання засобам мовленнєвої комунікації. Психолінгвістичний вимір словоцентричної комунікації. Основні типи комунікабельності людей. Характеристики психологічного его-стану (батьків, дорослого, дитини).

2. Засоби мовного коду в словоцентричній комунікації.

Прямі способи словоцентричного мовленнєвого впливу. Непрямі способи словоцентричного мовленнєвого впливу. Логіка і паралогіка. Фігуративна практика. Фігури. Тропи: метафора, метонімія, іронія та ін. Мовленнєвий закон. Комунікативні якості мовлення: правильність, виразність, багатство, ясність, точність, стислість, доцільність, художня образність. Техніка мовлення.

Алхімія та магія живого слова. Формування позитивного іміджу педагога. Образ (імідж) і особистість викладача. Словоцентрична професіограма педагога. Харизма вчителя. Національні особливості педагогічного спілкування на рівні слововживання. Лінгво-комунікативний потенціал особистості викладача. Експертиза лінгво-комунікативної діяльності педагога.

3. Мистецтво переконувати. Секрети продуктивного спілкування.

Сутність полеміки та її різновиди. Спільне та відмінне у різновидах полеміки, дискусії, диспуту, суперечки. Мистецтво полеміки. Етика та етикет полеміста. Риси полемічного стилю. Культура полеміки. Полемічні прийоми на рівні слововживання. Методи маніпулювання, шляхи їх визначення і подолання. Заборонені прийоми в полеміці на рівні слововживання.

Технології налагоджування контакту на докомунікативній, комунікативній і посткомунікативній фазах комунікації. Аналіз якості та ефективності продукту лінгво-риторичної діяльності. Лінгво-риторична карта викладача. Самоаналіз (рефлексія) і коригування продукту мисленнєво-мовленнєвої діяльності, мистецтво критики й аналізу інших. Планування й прогнозування лінгво-риторичної діяльності викладача.

Висновки:

– на сучасному етапі розвитку гуманітарної освіти школярів комунікативна особистість (людина здатна до мовленнєвої дії) стає об’єктом розгляду

різних галузей антропоцентричного мовознавства: прагмалінгвістики, соціолінгвістики, онтолінгвістики, етнолінгвістики тощо;

– різногалузевий підхід до навчання мови та мовлення визначається як основними функціями самої мови – слугувати найважливішим засобом спілкування й пізнання, так і замовленням самого суспільства – сформувати різнобічно розвинуту й соціально активну особистість, здатну відстоювати свої політичні погляди, доводити, точно й аргументовано висловлювати свої думки влучним, зваженим словом;

– освіта виступає в процесі формування комунікативної особистості учня й учителя як одна з найважливіших галузей комунікативної практики;

– розуміння педагогічного процесу як завжди комунікативної взаємодії між дорослим і дитиною, вихователем і вихованцем, учителем й учнем загострили інтерес до психолінгвістичного та психолого-педагогічного феномену слова;

– словоцентричний підхід до переорієнтації накопиченого досвіду мовленнєво-мисленнєвої діяльності викладача передбачає появу спецкурсу, який спонукатиме до підвищення психолінгвістичної компетентності педагогів та стійкої потреби в саморозвитку лексико-комунікативного потенціалу особистості викладача.

Література

1. Горелов И.Н. Основы психолингвистики : учеб. пособ. / И.Н. Горелов, К.Ф. Седов. – М. : Лабиринт, 2008. – 320 с.

2. Колесникова И.А. Коммуникативная деятельность педагога : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / И.А. Колесникова ; [под ред. В.А. Слостёнина]. – М. : Академия, 2008. – 336 с.

3. Седов К.Ф. Становление коммуникативной уникальности человека / К.Ф. Седов // Проблемы онтолингвистики – 2009 : материалы междунар. конф. (17–19 июня 2009 г., Санкт-Петербург). – СПб. : Златоуст, 2009. – С. 85–92.

4. Сухомлинский В.А. Избранные педагогические сочинения / В.А. Сухомлинский. – К., 1978. – 389 с.

КУТИК О.М.

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ЛІНІЙНОГО КОРЕЛЯЦІЙНО-РЕГРЕСІЙНОГО АНАЛІЗУ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТИ

Сьогодні якість освіти перебуває в центрі уваги українського суспільства. Аналіз урядових документів свідчить, що в них використовуються терміни “управління якістю” (“контроль за якістю”) і “вимірювання якості”. У світлі цього як серед науковців, так і працівників системи освіти посилюється увага